

Economische modellen hebben schijnwerkelijkheid gecreëerd

De eendimensionale schijnwerkelijkheid die economische modellen bieden is in de politieke praktijk verheven tot absolute waarheid, met alle akelige gevolgen van dien. Niemand kent de perfecte werkende markt of de alwetende burger die alleen rationele keuzes maakt. In de modellen worden markt en burger niettemin als perfect en alwetend voorgesteld. De politiek moet zich niet op dit dwaalspoor laten zetten.

door Pieter Omtzigt

Tweede-Kamerlid voor het CDA.

SINDS JAN TINBERGEN ZIJN economische modellen in Nederland een must: geen beleidsbesluit kan in Den Haag genomen worden zonder dat het Centraal Planbureau er zijn zegen aan heeft gegeven. Geen politieke partij ontkomt aan een doorrekening.

Op een gelijke wijze zijn economische modellen bij banken en de wetenschap de afgelopen jaren tot absolute waarheden verheven. Juist een aantal zaken in de huidige crisis toont aan dat modellen niet verabsoluteerd dienen te worden, dat er ruimte is voor debat over de uitkomsten en dat economische modellen niet meer zijn dan modellen.

MODELLEN HEBBEN PERVERSE UITWERKINGEN OP HET POLITIEKE PROCES

Koopkrachtplaatjes zijn het ultieme sturingselement in Den Haag. Kabinetsformaties en het opstellen van begrotingen lijden onder de maniakale toepassing van koopkrachtplaatjes. In een ideale wereld stel je een begroting op en kijk je aan het eind of er niet een bepaalde groep is die onbedoeld last heeft van meerdere bezuinigingen. Zo niet in Nederland. Het

koopkrachtplaatje, een model bij uitstek, wordt als werkelijkheid gezien. En als jouw eigen troetelgroep 0,25% aan koopkracht dreigt te verliezen, dan trek je als politieke partij alles uit de kast!

Hoe? Nou, je geeft opdracht om dat te herstellen en om er geen geld aan uit te geven. Dit is een dubbelzinnige opdracht, zoveel is duidelijk. Dus wat gebeurt er? Er wordt gezocht naar een maatregel die precies die groep in het koopkrachtplaatje helpt, maar vooral niet te veel mensen. Dat zou namelijk te duur zijn. En je zoekt naar een manier om niet iedereen een tegemoetkoming te geven. Ideaal daarvoor is bijvoorbeeld een toeslag of aftrekpost die niet iedereen gebruikt. Als iedereen er recht op heeft, dan gaat hij in het standaard koopkrachtplaatje. Maar doordat niet iedereen hem gebruikt, kost het wat minder.

Zo is bijvoorbeeld de buitengewone uitgavenregeling geëxplodeerd. Jaar in, jaar uit werd deze regeling gebruikt om hele groepen collectief te compenseren. Toen weinigen deze aftrekpost gebruikten was dat goedkoop. Toen velen ontdekten dat ze honderden euro's misliepen, omdat ze ook buitengewone uitgaven konden aftrekken, nam het gebruik toe en bleek ongeveer de helft van de Nederlanders recht te hebben op een fiscale compensatie vanwege hoge zorgkosten. Ten slotte moest de regering ingrijpen en met een nieuwe regeling komen: de Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten (Wtgc), die wel was toegespitst. Het jaarlijkse koopkrachtfestijn en het jaarlijkse draaien aan de knoppen van een model, had dus uiteindelijk een pervers effect op de uitkomst.

Modellen zijn abstracties van de werkelijkheid, ook bij economen. Dit wordt echter niet dagelijks onderkend. Het is inherent aan economische modellen dat zij de economie benaderen, maar nooit alle facetten van de werkelijkheid meenemen. Per slot van rekening is economie een sociale wetenschap en is menselijk gedrag per definitie niet in zijn geheel te vangen in een model. Economen maken voor hun modellen juist aannames om het model handelbaar te maken.

Twee veelgebruikte aannames zijn alwetendheid en perfecte markten. Waar vele godsdiensten alwetendheid toedichten aan God (of een ander opperwezen), gaan vele economische modellen in hun basisversie ervan uit dat alle mensen alwetend zijn. Dat is best gemakkelijk, want dan kunnen alle mensen alle gevolgen van het gedrag van alle actoren overzien. Gek genoeg leidt alwetendheid van mensen tot een lekker simpel model, omdat iedereen volstrekt rationeel reageert. In perfecte markten zijn er aan transacties geen kosten verbonden. Er zijn ook geen belemmeringen in de mobiliteit en niemand heeft marktmacht. Een gevolg hiervan zou overigens zijn dat bedrijven niet nodig zijn. Immers iedereen kan zelf produceren en transacties zijn kosteloos en hoeven niet geïnternaliseerd te worden. En

instituties ontbreken. Immers zonder transactiekosten, fouten en misverstanden heb je geen rechtspraak. En conflicten los je gratis, gemakkelijk en onmiddellijk op. Voeg hieraan toe dat de standaard economische modellen vrijwilligerswerk noch familierelaties kennen, laat staan er waarde aan toekennen, en je begrijpt dat zo'n economisch model een wereld laat zien waarin je eigenlijk niet wilt leven.

Natuurlijk zijn er ingewikkelder modellen voor elk van de genoemde aspecten: dynamische stochastische algemene evenwichtsmodellen met heterogene agenten bijvoorbeeld, of *search and matching*-modellen, die frictie introduceren in markten. Maar juist de grote algemene evenwichtsmodellen ontberen een aantal verfijningen van kleine deelmodellen. Gewoon omdat ze dan onhanteerbaar worden.

AANNAMES SLUIPEN DE WERKELIJKHEID IN

In economen- en beleidskringen blijven echter basisnoties hangen die er niet zijn. Denkt u nog eens na over DSB Bank. Daar werd op een verschrikkelijke manier duidelijk dat een aantal kopers het belangrijkste financiële contract dat ze in hun leven aangaan niet begreep. En heus, dat is erger dan het contract van je mobiele telefoon niet snappen. Maar door het geloof in de markt die alles rechtzet, is veel economische liberalisatie doorgevoerd die uiteindelijk het feit benut – of ‘uitbuit’, in de oorspronkelijke zin van het woord – dat mensen niet alwetend zijn. We kunnen niet anders dan vaststellen dat de economische modellen massief hebben gefaald.

Het is te gemakkelijk om nu met z'n allen de *credit rating agencies* de schuld te geven. Je kunt gewoon niet vertrouwen op modellen als waren zij

De akelige waarheid is dat de werkelijkheid veel onzekerder is geworden dan we dachten dat zij kon zijn

de werkelijkheid. Zij zijn slechts een middel om consistentie af te dwingen, en bevatten nooit meer dan een gedeelte van de werkelijkheid. De modellen hebben dus een bijeffect op economen en pseudo-economen. Een aantal hiervan verwacht simplificerende aannames

(zoals alwetendheid en het feit dat mensen een heel contract kunnen snappen) met de realiteit. Maar ondertussen wordt het handelen wel gebaseerd op foutieve aannames als ‘meer keuze is altijd goed’: de consument begrijpt alles en wil keuzes maken. En dan heeft die consument in de supermarkt de keuze uit vijftig verschillende soorten jam – hij kan ze niet eens allemaal proeven. Misschien is dat bij jam nog niet zo'n ramp, maar de diversiteit in bijvoorbeeld financiële producten, zoals hypotheeken en

koopsompolissen, is zo groot dat hij echt niet in staat is al die producten te begrijpen.

LEVEN MET ONZEKERHEID

De akelige waarheid is dat de werkelijkheid veel onzekerder is geworden dan we dachten dat zij kon zijn. Er wordt zelfs geen poging gedaan om die onzekerheidsmarges aan te geven bij de voorspellingen die gedaan worden. Dat is jammer, want de Britse centrale bank doet dat wel. En de grote onzekerheidsmarges van modellen werken ontvullend. Weg is de idee dat beleidsmakers de koopkracht op 0,25% kunnen sturen. Dat besef moet eindelijk doordringen. En dat kun je zien door gewoon de voorspellingen te vergelijken met de uitkomsten.

Verder is één aanname nu wel doorgeprikt: perfecte markten. Die zijn er niet, zeker niet in de financiële sector met zijn massieve informatieasymmetrie en machtsposities. Die asymmetrie werd wel meegenomen in een aantal principaal/agentmodellen, maar de invloed van die modellen was veel te beperkt om de huidige crisis te voorkomen. Erger nog: de machtsposities zijn tijdens deze crisis zelfs zo erg, dat in een aantal landen de geredde financiële instellingen feitelijk de macht hebben over de politiek en niet omgekeerd. Ze zijn immers vaak te groot om ze te laten falen en kunnen dus bijna onbeperkt staatssteun vragen, zonder dat bijvoorbeeld de aandeelhouders onteigend worden of de managers ontslagen. Dit is niet zomaar beperkte marktmacht, maar een forse macht, ook over de democratische instituties. Soms vraag ik me af of ministeries staatsbanken dicteren wat te doen of omgekeerd.

We zullen dus een nieuwe, robuustere financiële sector moeten opbouwen, die gebaseerd is op nieuwe en betere modellen. Want iets anders hebben we niet. Maar meer scepsis over de financiële sector moet blijvend zijn. En meer scepsis over modellen en plaatjes blijft noodzakelijk. Modellen bevatten altijd maar een (klein) deel van de werkelijkheid en kunnen nooit een excuus zijn om het gezond verstand uit te zetten. En één zaak moet nieuwe aandacht krijgen: stabiele, stevige instituties. Die ontbreken bijna altijd in modellen of worden als vanzelfsprekend beschouwd. Dat zijn ze niet. Dat geldt voor de democratie, de rechterlijke macht en ook voor de centrale bank. Perfect zijn ze niet. Daar moet je aan werken en dat moet prioriteit hebben, want een aantal van die instituties, zoals toezichthouders en centrale banken, is in zwaar weer gekomen. We kunnen niet zonder, maar het is goed dat ze in de meeste modellen niet aanwezig zijn.